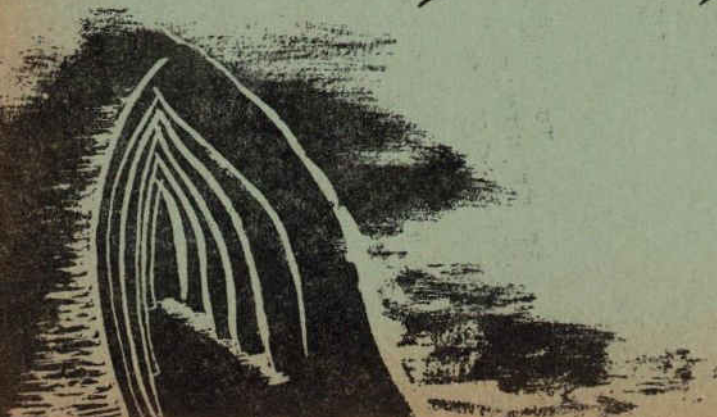

קבוץ השומר הצעיר - ארצישראל ג' - חצור

יציצו

יעקב פרוינד

י"ב אלול תש"ח

18 ספטמבר 1948

29 נובמבר, 1914

בלדת החיים החיצוניים

ותינוקות גדלים עמק־עינים
בלי דעת מה, הנה גדלו ומתו.
ובנתיבו שלו איש־איש ילך־לו.

ובסר־פרי יהיה לפרי המתק,
וכצפרים מתות יפול עם ערב,
ומעט ימים הושלך וישחת הוא.

ועד עולם יסוב הרוח, ובלי הרף
מלים רבות נשמע אף נמללה,
נחוש תשוקות ולאותנו תרב.

וארחות ילכו בדשא, ובין אלה –
ערים. בן אבוקות, עצים, ומים,
זו – עיר־אימים וזו – קמילה ואלם.

שלמה זה נבנו כלן? ואין
דמיון בהן? שלמה כה תרבנה?
מה צחוק ירדוף חורון ודמע־עין?

מה בצע בם? מה לנו משחקינו.
אשר גדלנו בודדים לעד,
ובנדודים באי־תכלית דרכנו?
מה בצע אם ראינו רב יום־יום?
ובכל־זאת רב יאמר האומר „ערב”
מלה. בה עמק ויגון יזרום
כדבש דחוס ממע־הכורת.

ב י ו ג ר א פ י ה

יעקב נולד בשנה הראשונה של מלחמת העולם הראשונה בבונצלאו שבסלזיה, עיירה קטנה אמנם, אך יפה וערה בשטח הרוחני. הוא גדל יחד עם אחיו, הבוגר ממנו בשלוש שנים, בתנאי חיים טובים. (רק כעבור שש שנים הצטרף אליהם האח השלישי.) ביומנו, בו הוא כתב על טיוליו הרבים והיפים על התרשמותו מקונטרסים, והצגות תיאטרון בעיר הבירה, הוא חזר וציין תמיד את תנאי החיים הנוחים בהם גדל. אך הוא מעולם לא קיבל את כל אלה מתוך יחס של חוסר מחשבה וקלות דעת. מחקר נעוריו העסיקה את לבו מצוקתו של הפרולטריון וחלך מחשבה זה מצא את בסויו גם בסירים שנכתבו על ידו בתקופה זו. בהמשך הזמן הפך אחיו הבוגר למדריכו הרוחני בדרך הסוציאליזם ואף לימד אותו לבסס ביסוס תיאורטי את אשר היה עד כה רק הרגשה. ואמנם רגש עמוק זה לא נפגם לעולם על אף המדע.

יעקב סיים בשנת 1933 את חוק לימודיו בגימנסיה ועמד לעבור לאוניברסיטה כשעליתו של היטלר שמה קץ לתכנית זו. יעקב רצה להשתלם בפסיכוסטרפיה וכבר מקודם גילה נטיה וכשרון לשטח זה. כיון שבתנאים החדשים שנוצרו אז לא היתה עוד אפשרות ללמוד בגרמניה, החליטו יעקב ואחיו הצעיר לעלות לארץ ישראל. אחרי הכשרה של חצי שנה אצל אכר נוצרי סוציאליסט בהסקפותיו עלה יעקב לארץ והתקבל בבן שמן. מחלה סמנעה ממנו לתקופה ממושכת אפשרות של עבודה גופנית אלצה אותו לעזוב את בן שמן ולפנות בכל זאת למקצוע הרוחני. הוא למד בסמינר של בית הכרם, מ-34 עד 37 ועבר את בחינותיו. בתקופת הלימודים בסמינר הצטרף ל"סומר הצעיר" ועבד למעלה מכוחותיו למען התנועה. אף על פי שקיבל בתקופת לימודיו ולאחריה הרבה הצעות עבודה מפתות הן מצדדים פרטיים והן מצד התנועה לא הינה את החלטתו ללכת לקבוצ, אחרי שהסיג בעמל רב את הסכמתו של הרופא לצעד זה. על אף בריאותו הרופפת מתוך כח רצון של ברזל הצליח בכל זאת ללמוד מקצוע גופני ואף לעבוד בו.

הקיבוץ היה ביתו כפי שאמר לי עוד זמן קצר לפני מותו כשהסצרת
בו שיבחר בצורת חיים קלה יותר. כעת הפך הקבוץ למקום מנוחתו האחרון.

אלפרידה פרוינד.

אלים טובים

(לאמי ליום 23.11.37)

אתם, אלים טובים לא משתם מצדי
ואת דרכי הפתלתולות ברכתם.
הוסיפו גם עתה ללוותני.
הרוח מנשבת במשנה עוצמה,
אך מה איכפת?
הרי למוד אני,
על אף מחנות האושר הרבים,
להתרועע עם תוגה וסבל.
על כן קדימה, נעבור ביעף
על פני צוקים ויערות סבוכים.

ידידי.

על רע שכרע...

מדי פעם בפעם בהיותי מחוץ לקבוץ ובהתאמצי להעלות בפני את דמותנו הכוללת, נראית היתה לי בקצה הבהיר ביותר של התמונה דמותו של ידידי המאופקת, בעלת הגינונים "המערביים" והנוסחאות הקצוניות. היתה זו מין בהירות קרירה תוחמת גבולות ובלתי אמצעית, נתונה בצל היעילות האוביקטיבית.

רק לאחר שנים מספר של חיים משותפים יכולת להרגיש מה רבה המתחות הפנימית ומה גדולים המאמצים הנפשיים אשר בסיכומם גילמו את ידידי כפי שנראה היה לכולנו.

אודה, רק מעט מזעיר חשתי בחייו הוא את גודל המאמץ ועולם הסתירות הפנימיות אשר בסופו של דבר הביאוהו עדי יומו האחרון הנמהר.

- - - -

היתה בו חתירה בלתי פוסקת לבהירות רעיונית. לא הזדהה עם המצע הרעיוני של הקבוץ הארצי, חלק עליו בכמה וכמה נקודות עקריות. ראה את דרכה הרעיונית של התנועה כקרובה לו ביותר וכמסגרת למאבק רעיוני. בברור רעיוני בקבוץ היה תמיד בין הפעילים ביותר, היוזמים והמעוררים. לחם בעקשנות על דעותיו אשר נראות היו למרבית הקבוץ כקצוניות מדי, כנוגדות לקו המוסכם והמקובל.

דוק של נימה אישית טרגית כמעט בלתי נתפסת יכולת להרגיש אם האזנת היטב ובהקשבה לדבריו בשאלות מדיניות, בעיקר בשאלות תנועת

הפועלים הבין-לאומית. היה זה זכרון דמות אחיו אשר נספה בנסיבות טרגיות
ובלתי מחוורות מטפיק במלחמת ספרד. ממנו שאב הרבה והשפע הרבה אם כי לא
הרבה לדבר עליו...

- - - -

במסכת האפורה של חיי היום יום הקבוצי. במאבק על ההסתגלות לעמל
לעבודה ולמקצוע היתה דרכו מלאת יסורים והספוק ממנו והלאה. היתה זו
פרשה ארוכה של לבטים, נסיונות, כשלונות ולעיתים הצלחות חולפות. ומעבר
לכל אלה נחרתה בלב כלבו עמיתו האיטית הגאה והבלתי מתפשרת. לעתים חתר
אל הבלתי-נתן, השקיע מאמצים על-אנושיים, לחם בגד סגולתיו, כסרונותיו
ונסיוותיו הטבעיים. אכן, כיבוש העבודה היה בשבילו תהליך בלתי פוסק בו
גילה את כנות ועוצם הרצון הגובר על כל המכשולים.

- - -

בבקרו של יום, עת היינו בפנוי בחלון הגיעתנו הידיעה המזעזעת
על הקץ המר.

בטוחני, אחא, לא תכעס עלי אם אומר לך שסיום כזה לפרשת חיים
העלה בלבבות רבים מאתנו אף איזו נימה של טינה כבושה, עמומה. שכן היו
היו אלה ימים לאחר נסיון חיים אכזרי, עת הועמד הכל על כפות המאזניים,
עת החיים נראו כה זולים להסרף ברכיס של פגז וכה יקרים וחשובים מכל
למען האבק עליהם לשם הגנתנו, המסך מפעלנו.

ודאי, אדע זאת שנמהר מאד היית. דוקא אתה שהכל מחושב ומדויק
היה אצלך, כרעת ברגע, עת הספקנות האיומה חושפת תהומות הנפש דחפה
אותך לאשר עשית.

6 בצהרי יום ללא אמירת שלום נפרדת מאתנו. נופצה התמונה הבהירה ונחשפו תהומות אפלים. יתכן והיתה זו שעת התגלות עבורך.

עם חלוף העתים נזכורך לטובה. הלכת אתנו כברת דרך ארוכה, שותף נאמן לכל שמחותינו וסבלותינו. היית ידיד ורע, אולי נסתר קצת, לרבים בתוכנו. ידעת והתענינת על חבריך הרבה יותר מאשר גילית זאת.

לפתע נזרק סילון אור חזק שהעלה את דמותך, האחרת, הכואבת.

מה סרגי הוא שהבלתי אמצעי והתהומי פרץ את כל תחומי החיים והגיע עדי האין...

לובקה.

※ ※

※

כאשר התאבלתי על מות בני הבכור שנפל במלחמה נגד הפשיזם בספרד אמר לי יהודי אדוק "אל לך לבכות. שבחי את האלוהים שהפקיד בידך במסך 25 ימים אדם נהדר כזה."

את בני זה השני השאיר לי כמעט 34 חגים אך לבו אינו מוכן להשלים. הכל בתוכי הוא צעקת מרי נגד אכזריות הגורל, ואני מבינה בהבנה מיללית שהכרה את דבריו של ירמיהו יותם כתב יעקב לחברתו תקופה קצרה לפני מותו:

"כה אמר ה': הנה אשר בניתי אני הורס ואת אשר נטעתי אני נוסס ואת כל הארץ לי היא. ואתה תבקש לך גדולות? אל תבקש..." (ירמיהו)

בצלצול עמום מבשר פעמון הקבוץ כי הגיעה הסעה ללוות את החבר
יעקב פרוינד למנוחתו האחרונה. נתמכת על ידי בני האחרון וקרובת משפחה
נבחרת אני ברגלים כוחלות לארוננו כדי להפרד ממנו, והנה הוא שוכב עטוף
בד אדום, את תזתו ואת ראשו מכסה דגל ישראל. מכוסה מצחו הגבוה והבהיר,
עיניו היפות ופיו המביע טוב לבו הלא אמר לי מעולם מלה קשה. כעבור
סעה קלה נופלת אדמת קבוצו האהוב על המת היקר וחבר קבוץ מרים קולו
ופותח: "אהבנו אותך יעקב..."

כאשר הלך יעקב ביהנה הראשונה לבית הספר בא אלינו מורו הנוצרי
כדי להכירנו. הוא שאל האם ידוע לנו איזה ילד יש לנו ביעקב. ידענו זאת
משחר ילדותו ועד יומו האחרון. הוא נשאר כפי שהיה. חילו שפעו אהבה
וטוב, ומעטים היו הצנחנים שלא הרגישו בכך וסלא הביאו הרגיתו זו לידי
ביטוי, בעודו בחיים. לא היה צורך ייסות כדי ליכירו בערכו.

פעם כאשר נפתח בגן הילדים אליו הסתייכה בתו, בין הילדים, וכוח
על תורת דרווין וכשקבע ילד בספוק המוצאי זביו מקופים אמרה נעומי
"יעקב הלי נולד מפרחים". אני נפעמתי מאד מאמרת ילדים זו כיוון
שהגדירה באופן קולע את סוחר בפסו-ל יעקב. נפלל סרוחו האצילה תמצא
את המסכה בילדיו, בנעומי האהובה ילו וביעקב הקטן שאל יום לידתו לא
זכה להגיע.

אלפרידה פרוינד.

נ ח מ ה

להנחם? במה?
חיינו מצליפים
ולא נוכל לקום על זה הטוט.
רק לעמוד נותר בסער.
עד אפיסת כוחות.

ידידי.

שעות עם יעקב פרוינד ז"ל

לכשנכנסת בראשונה אל כיתה בה ישב יעקב פרוינד נתקל מבטן תיכף ומיד בעלם נאה זה. היה בו דבר מה ימסך ויצא דופן גם יחד. פניו האצילים הביעו ופיות הרגש ומרץ המחשבה, תוגת הסליחות בצער הזולת והעולם ושמחת ההכרה המנתחת והדיאלקטית. אך הסתכלת בו כמעט רגע, ויכולת לחשוב שצער יוני לפניך, מימי אתונה העתיקה שיופיה חלף ללא סוב אך מצא לו מקום- שרידים להתגורר בו בפרופיל עדין זה; ברם, כשפתח את פיו וידעת: אברך יהודי סיפוס מדבר כאן, כדרוש חז"ל: אב בחכמה ורך בשנים.

כל סוריו בבית המדרש למורים העברי שבבית הכרם הצטערו על כך שלא בחר במקצוע ההוראה והחינוך. הרי נמנה בין הבולתי מרובים ביותר היודעים להגשם במו איסיותם את עצתו של אחד פילולוג גדול מתקופת הרומנסיקה הגרמנית לסי ששאלו על התכונה העיקרית הדרוש למורה: "היה נא בעל שאר רוח ודע נא לעורר שאר רוח!" בכך חונן יעקב מבטן ולידה, והוריו טיפלו בו ובירושתו התרבותית ביצורם לילדיהם בית מלא כל הטוב והטובחר מאוצרות תרבות האדם. אך נמצא בהם, בבנים הללו, עוד יסוד אחר, שלא הניח לאוצרות התרבות להישאר מלות חדר הלימודים, אלא דחפם אותם ואת נוסאיהם החיים אל טדה יקרב ההכרעה, בו יאבקו הארכים הגדולים על הגשמתם הממשית, אם כי תוך כדי סיכון עצם קיומם. שני האחים פרוינד נמצאו תמיד באותו מקום בו נפגשו הסיכוי העיליי עם הסיכון הגדול ביותר, וזו התכונה שדחפה את האחד מהם אל מלחמת האזרחים הספרדית ואל מיתתו הסראגית בה, ואת השני אל חיי הגשמה באחד מקיבווציו החדשים של "הסומר הצעיר", ושהטיל על עצמו תפקידים הלוציים בתנאים בלתי נוחים ביותר.

תמיד כשבא יעקב לעיר נטראינו, ולאחר רגעים מספר היינו נמצאים בתוך תוכו של הויכוח הער והחם. כמוני כמוהו תפס יעקב את שאלת הערבים כחלק בלתי נפרד, אף ראשון במעלה מסאלת היהודים בארצם: אם אמנם נצליח להגשים את הסבירות הנשגבות על צדק ויושר שנשאנו אל על בדכנו הארוכה עבור כל בתינו הארעיים שבגולה, גם בביתנו הקבוע אשר במולדת, כשקיומן יידרש מאתנו עצמנו, ולא מעמים זרים בלבד. אך בניגוד אלי לא ראה כל אפשרות להגיע לידי שלום עמים של מיימא בלי תכנית סוציאליסטית-רדיקאלית אף מהפכנית, והשתומם מאד על כך, שהחלטתי להילחם על מטרה זו בתוך מפלגה בלתי סוציאליסטית ברובה המכריע, ב"עליה החדשה".

חריף עוד יותר, אם גם מסובך יותר היה ויכוחינו המתמידים על נושא אחר - על עמדות החיוביות לעולם האמונה ולמנהגי המסורת. כאן בקס להבין, והיה לעתים כאילו קנא בי במקצת, אך היה גם להיפך: כאילו רחם עלי במקצת. יעקב היה רחוק מטטריאליזם שטחי; השאלות המסא-גיסיות נתגלו לו, אך בתשובות הדתיות לא היה יכול להאמין. ולא בלבד שלא היה יכול, גם לא רצה להאמין, כי חסר בהן ובבעליהן שירדימו את אש דת היחידה הרויה לסמה: זו שתביא לתיקון עולם במלכות האדם המהפכני.

- - -

באחת מפגישותינו בא אלי לאחר מחלת סיפורס אנוסה. לא אוכל לשכוח את דבריו ונדמה לי שאני שומעם כיום כאילו נאמרו רק אתמול. "דע לך, ד"ר סימון, בשעת "המסבר" שבמחלתו הרגשתי הרגשה מוזרה, כאילו עלי להכריע אם למות, אם לחיות. ידעתי אם אפיל את עצמי אל התהום - אמות; ואם אעלה את עצמי אחיה. אתה רואה שהחלטתי לחיות". ולאחר המסקה קצרה: "אתה יודע יש לי בית דין פנימי של מלטה דיינים. אותם אני מצביע בשעות מסבר והכרעה.

אתה אחד מהם". הדברים נגזרו עד הלב. חשתי באחריות העצומה, אך שמחתי
גברה ממנה. ושמחתי לא רק על "הצלחתי" האישית החינוכית, כביכול, אלא
עוד יותר על העובדה שבחור זה מקיבוץ "השומר הצעיר" חושב, בלא יודעין,
בקאטגוריות של ההלכה. סיפרתי לא על נוהגו של ר' יוסף קארו בעל "שולחן
הערך" להצביע את "שלשת עמודי ההלכה" בין הפוסקים הגדולים שקדמוהו
כשלא היה בטוח בקביעת הדין. "כיונת אלדעת הגאון, יעקב" בזה נפרדנו.

ועכשיו עם סמעי את הסמועה האיומה על מיתתו בלא עת, עכשיו
ידעתי שהפסדתי מקום יקר מאד, את מקומי בבית הדין הגבוה אשר בנסמתו
הטהורה של יעקב פרוינד - זכרוננו לברכה.

ד"ר א. סימון,
ירושלים.

א מ ו נ ה

(לאחי הנפל במלחמת ההתחרור בספרד 1937)

אל אף כל הרעות, אומרים, יש בני אדם
שלא למדו עוד להרכין ראשם
שבחרים ללחום ואף למות
כי לעינם תמיד חזון רחוק
כי לעינם חזון האנושות.

ידידי.

לזכרו של יעקב

יעקב - מורה ומדריך היית לנו מבין חברי הקבוץ.

הדרכת אותנו והיית לנו כהורה. טוב לב היית ופעמים רבות היינו גורמים לך צרות. לא פעם אחרי השעורים או העבודה היינו מתאספים בחדר והיית מראה לנו אוסף הפרמרים, והשיחות תמיד היו מענינות, חברתיות. השפעתך גדולה היתה עלינו.

בחברה לא פעם קורה חיד הפסימיסטים גוברת ואז מספיק שנזכרים בך ובדבריך ולוב מתמלאים אומץ לעמוד בפרץ.

יעקב - נמסר לך נשק ליד בתקופת המלחמה כדי להגן על חיך, ועל חיי חבריך - ילדיך... נגד הפורשים ואתה השתמשת בכלי נגד עצמך. למה? מדוע? השאלה לא נותנת מנוח ובפינו אין תשובה.

למרות העובדה המרה והמדכאה, עובדת המות, הנך חי בלב חניכיך.
מאיר (נוער).

- - -

שלום לך יעקב

הנה באנו כלנו היום ללוות אותך בדרך האחרונה.

נצבס הלב למחשבה בלבד ששוב לא תהיה אתנו, טוב לא תדריכנו... רק מספר חדשים הדרכת אותנו, זמן קצר אך מספיק היה בכדי להתקשר אליך קשר אמיץ. יעקב המדריך! המדריך הדאשון שלנו בארצנו החדשה ובביתנו החדש.

לימדתנו את השפה העברית. כמה צער שלא תהיה אתנו ותעודדנו מדי פעם, ברגעים הקשים, להתגבר על הקשיים הרבים כל כך בדרך הקלטתנו בארץ ובחברה.

. יעקב! איננו יכולים להגיע לגדולות אך דמותך תלוונו בדרך הגשמת תכניותנו. עבורנו לא מת; בלבנו תמיד תחיה. אנו לא נשכח...
(דברים שנאמרו על יד הקבר)
אברהם (נוער)

- - - -

על יעקב

חזור המות ופוקד את הקבוץ. אנו ספוגים מכותיו והתקסינו שאת פעם נוספת את משאו הקודר. כמה בתוכנו שנאת המות. בקטנו להתכחש לו בעוד מקנשרת אי הם בנפשו נקיפת מצפון על היותנו דלים מלהמחיש את הרגשת החכול.

נוכח האסון אין הסבר ואין פתרונים. נוכח הסרגדיה האיטית - אולי.

היינו חייבים לעשות לעצמנו את חשבון הנפש בכל מקרה סרגי כזה. סזהו "פתרון" אחד בין פתרונות חיים רבים, הוכח בפעמים רבות יתר על

המידה עצלנו. ואין תועלת חברתית רבה ברגשות תרעומת וקטרוג. במובן הטהור והעמוק של חיי חברה, הקבוץ כלו אחראי לעוון היחיד בחברה. לא כל סכן

חייב הקבוץ בעוון היחיד לגבי עצמו. כי כאן בהכרח ממלא הרקע הקבוצי תפקיד פעיל.

כאשר אני קוראת עכשיו קטעים ממכתביו של ידידי, הנני אחוזת תדהמה. הרי הוקרתי את **אישיותו** במשך כל תשע שנות הכרותנו. וידעתי על קיום צדדים באופיו אשר הקבוץ בכללו היה עוור להם. אך את מקומם ומסקלם של הצדדים האלה בסכום סגולות אישיותו, אף אני לא סערתי. כי גם אני ראיתי כפי שהוא נראה לכלם. איש החשבון. איש האינטלקט המפעיל והצונן. איש החי לפי הכרתו. והנה מתגלה איש הסומן במרכז אישיותו גרעין של רכות נעלמת ורגישות נפחית בלתי רגילה.

יעקב ובני - שני כותבים היו. יעקב אהב את בני אהבה עמוקה ובאותן התקופות הקשות של בני בקבוץ הגן עליו בפני בקרת זועפת. ויעקב קנא בבני על בלתי אמצעותו, על עושר הויותיו ושפע יוצרות הסבב הפועלים בו. מותו של בני זעזעו קשה. לא נשכח את דברי הפרידה שלו על קברו של בני בימים הראשונים, ימים שסועים ומבוהלים של מלחמת ישראל. היה זה אחד הרגעים הנדירים, בהם מצה מישהו את הרגשת השכול הקבוצי.

זכורות לי שיחות עם יעקב.

בשנים הראשונות של חיינו בקבוץ הודה לפני שרצה לעבוד בגן הירק, כי רצה הוא לעבוד עם "דברים חיים". הדבר הזה עשה בזמנו רושם מיוחד עלי - אין אדם רגיל חס את הצורך הרחוק הזה ואת המחסור שהוא בסוי לו. ועכשיו אני קוראת במכתב אחד מבית גן ובו הוא כותב שהוא בחיק הסבב ולבו סמח על כי חזר לאותו הסבב ולהרגשת הימית בדברים חיים. כי מי כמוהו הפיר את עצמו בידע את הסכנה האורבת למסעות האינטלקטואליים האמיצים ביותר אם אין מקורם בחיים עצמם. ויכן כל פעם היה הואף מחדש להתיתד עם הסבב, עם דברים חיים, עם תחושת האמת.

אך הוא יושב בחיקו של הסבא ולבו עורג אליו ואינו שבע. והוא כותב כי הכאב הגדול ביותר בחייו - הוא "הבלתי מספיק"... האי-יכולת לחוש את כל רחשי וגוני החיים. לחוש ולהמחיש אותם. ואולי בגלל הרגשת "הבלתי מספיק" ביקש לרוב לדכא ולקפח כל שאיפה רגשית. לא ניגן ולא שמע מוזיקה שהיה כה קרוב לה. לא קרא ספרות יפה. שריין והקדיש את עצמו כלו ל"מפעל". כשם ששאף כל פעם לחזור להרגשת האמת בחיים, כן היה מדי שנים עוסק את חשבון נפשו והכרתו. היה בוחן את היסודות הרעיוניים שלו לאור מאורעות היום. ידע כי אין ההשקפה המרכסיסטית סטטית אלא נתנת לשינויים דינמיים בהתפתחות הימים. כך היו לו מימי נעוריו במסך שנות הלמוד והפעילות תקופות של האבקות גדולה ויסודית, בהן הוא חרט את לוח הדברות שלו. הוא הלך לאור הדברות ושאף להדריך לאורן גם את חבריו. את התקופה האחרונה של האבקות רעיונית פנימית ונסיגון חסול עמדות חדשות - לא סיים, ואף לא יצא שלם ממנה. היתה כאן הסתקפות אישית לאותו מסבך רעיוני וארגוני שעבר על תנועת הפועלים במסך שנות הקלחמה ולאחריה.

אלה שהכירו את כשרונותיו האינטלקטואליים והפדגוגיים הגדולים של יעקב, אלה שהכירו בנאמנותו ללא חת לכלל ולפרט, הרגישו כי מקומו במנהיגות התנועה. יעקב לא נחפז לצמרת של עסקנות פוליטית. הוא ידע את סכנת התלישות ומיזמו הראשון ועד האחרון בקבוץ הקדיש את מיטב מאמציו לחיי עבודה, על אף מצב בריאותו הלקוי וליצרת חיי חברה תקינים וערים. לא לשוא כנו אותו "המצלצל בפעמון המצפון הקבוצי". הוא היה בין הראשונים להבחין ולהתריע על כל סכסול או אי צדק בשטח החברתי או הארגוני. הוא תמיד נלחם בשלילה על ידי הצעות חיוביות ומעשיות. אך לא ידע לעצור בעד זיקתו הפדגוגית. כאן אחד המשגים הגדולים שלו. לא הבחין שבחברת אנשים בני גילו אפטריות ההשפעה וההדרכה טובבלות. ומכיון שלא הבחין ולא ידע לעצור בעדו, הפך הכח הזה לקתום לחולסה ולמכסול.

התנועה לא קבלה את עמדותיו הפוליטיות ולא עודדה בקורת ותסיסה
בסטח הרעיוני והארגוני כאחד. יעקב הוצא למעטה מזירת הפעולה התנועתית
בהל המקפוטיו האופוזיציוניות.

וכך הלך ונתבזבז כשרון הדרכה גדול. יעקב ביקש לכוונו לאפיק
אחר, להדרכת נוער עולה אך לא יכול היה לבא על ספוקו כל עוד הרגיש כי
אין התנועה והקבוץ עומדים מאחוריו. ובמידה שהרגיש כי מצטמצמת יכולת
ההשפעה שלו הרבה בשטות תכסיסיות כדי להשיג מטרות צודקות. הנסיה הזאת
עודדה בקורת חסורה בקבוץ וכך חוזר חלילה, המעגל הולך ונשלם. אך בסל
מסירותו ויכולתו הארגונית הפך הוא ל"איש התפקיד" בקבוץ. בעיני הכלל
גבר התפקיד על האיש וקפחו.

יעקב, מדוע התכחשת לעצמך, מדוע הצפנת את עצמך מעיני החברה?
מדוע הרגישו רק בשריון שהיה כביכול בלתי חדיר?

האם הקבוץ הוא כה אכזרי שחייב היינו כך להתגונן?

אמן ראתה את דכאונך וסבועיים לפני מותך חזרה על בקשתה שתעזוב
את הקבוץ, שתתמסר ללמודים וכו'. הסבת לה שאינך יכול לעזוב את המולדת
שלך...

היו ימי מצור ולילות של שמירה מתוחה בעמדות ובספורים. שמרנו ביחד ושותחנו, מאותן השיחות הנדירות והמעמיקות שהלכו ונסנו במרוצת השנים. וכשבחיוך הפלסתי אגב נושא אחר את המספט: "יני מכיר כה טוב את המות שאני בכלל לא ירא בפניו", תמחתי מאד מיום מה. אך נזכרתי שהיית פעם חולה אנוח וקשרתי את דבריך עם התקופה ההיא.

הרי גם אני ככל ידידיך, ככל מכריך לא האמנתי כי כך תגמור. הנגוד הקיים בין השפעתך האופטימית והחיובית והמעטה האחרון מכחיס כל הסברה. פרט אולי לאחת: הוא מעיד על גודל הסבל הפנימי החבוי מכל עין. הסבל הזה היה חזק מהשריון ולבסוף פרץ אותו. ההכרה הצלולה והצוננת הוצפה כוחות עוורים ונתעברה.

אם נחפש את העוון נמצאו אולי בכך שיעקב בחר לו "למולדת" חברה שלא יכלה להבין את אישיותו ואף לא את האווירה הנפשית המיוחדת שלו. חברה שהיא לעומת חרותו הרוחנית שמרנית ושאננה. בעוון אי הסתגלות של יעקב לקבוצה ושל הקבוצה אליו, ממלא ה"רקע" הקבוצי הזה תפקיד פעיל.

רחל ע.

י א ו ש

ואם אתיאש
יהיה זה יאוסו הקטן
של איש אחד
אשר לא יסיל ולא כלום
מיופי הסקיעות טבים.

לזכרו של מוריך

אכן, כזה היה: סורה הדרך. הוא המוביל אותנו לאותם הגבהים מהם
נפתחים אפקים לעינינו. עת נוכח לאדם שקיימות דרכים, ואין עליו אלא
לעמוד ולבור לו את דרכו.

זכורתי ערב אחד, בימי מאורעות תרצ"ו. גם עלינו, האתמים
הצעירים, הוטל להסתתר במסירת השכונה. מתקרבת ימי אל בנין הסמינר,
ומועקת מה מפיקה עלי, חשט מפני האוירה הסוררת באותו מקום ריכוז של
"כוחות הבטחון": תערובת של מתיחות, של גסות וצביעות בחיתוליה, משהו
משל גרוי, ובעיקר ריקנות, ריקנות דחוסה עד כדי מועקה.

מגיעה ימי עד להגלי המדרגות, והנה מאחד העמדות אשר למעלה נתקת
דמות רזה, במסקפים ובמכנסי טריינינג, מלווה על ידי הכלבה הזעירה והישיש
לוקי: הרי זה יעקב מרוינד.

ופתע נפרצת המועקה במשב אוויר צח וטהור. לא עוד צפוי לי ערב
של שעמום, של בריחות זולות וגרוי היצרים, אלא פגישת חברים, היחת רבת
ענין, פתיחת עולם של מחשבה ודעת אשר עד כה היה נעלם ממני, תלמידות
הכיתה הסביעית של הגימנסיה, ואשר רק ה"חוג" מיסודו של יעקב החל לגלותו.
כל פגישה עם יעקב, גם בהיותו מקרית במסירה מסותפת, נערכת על רקע
ידידותי ואוביקטיבי הנותן לך להרגיש זמתיחסים אליך כאל אדם, והמעלה
אותך גם בעיני עצמך לדרגה של אדם חושב ומחפש דרך.

דירתו הפכה לנו, ל"חוג" סבנות השכונה, לכעין בית בו מצאנו
אווירה של רוחניות וחברתיות כאחת.

לא, הוא לא "סחב" אותנו לתנועה. להיפך, פתח לפנינו לרווחה את דלתות שאר התנועות. אדרבא, בחרו לכם כאוות נפשכם, אך דעו מה אתם בוחרים! העיקר הוא: למדו, הרבו דעת, תהו וחשבו.

ולחשוב לא הורגלנו עד כה, וגם לא ללמוד מתוך ענין לקרוא ולהקשות.

חלף זמן הקצוב, וכמה מאתנו הצטרפו לתנועה. יעקב פועל אתנו בקבוצה והגדוד. לומדים אנו בכל שטחי מוע החברה והאדם, והכל ערוך ומוכן כהקפדה וביסודיות. הסיחה בנויה להפליא, ראשי פרקים המוכתבים לנו אין כמותם לבהירות ולדיוק, ערוכים לפרקים ולסעיפיהם.

אכן, ראשי הפרקים! לא מעט צחקנו ליעקוב על כך: גם לסיחה פרטית עם חבר או חברה היה מופיע כשהוא מצויד בסעיפים רסומים על ניר.

כמה מבין הצברים שלנו לא גרסו את ההעמקה היתרה במדע, לעגו ל"פילוסופיה" (ובאמת למדנו פילוסופיה), אך הוא לא ויתר והסתדל להעלותנו ולהגביר בנו את יסוד ההכרה.

אך גם מסאר שטחי החיים בקן לא הניח ידו. אם גם לא כל פעולה התאימה לנטייתו, הרי רגש האחריות, מצפוננו התנועתי ורצון הברזל שלו הביאוהו לטיפול בכל פינה מוזנחת. בשעת הצורך רכז את התורנות לנקיון הקן ודאג לכל הדרוש. השתתף ב"הווי". הכין מחזות רציניים והיתוליים. (מי מחניכי קן ירושלים של אז לא יזכור את המחזה הכביר "חלומי של בוגר", שנכתב והוכן על ידי יעקב ויחיעם).

אם דאגה בלבך, מתלבט אתה בבעיות אידיאולוגיות ופוליטיות, נתקל בקשיים בענייניו הארגוניים והחינוכיים של הקן, - מנה אל יעקב ומצאת אוזן קטבת.

תמיד ער ומתוח; אינו נכנע לחולסה ורפיון, תמיד מוכל להבין ולעזור לכול. הוא המצפן והמצפון שלנו, - ככה נטארה דמותו, דמות החבר והמדריך.

לאה ה. (דליה).

פגישתנו הראשונה

קשה כמעט אחרי שלש שנים להעלות בזכרוננו את הדברים הראשונים מהתנחלותנו בקבוץ. אך אין ספק שאיטיותו של ידידי בולסת עוד עכשיו במוחנו כבטוי המובהק ביותר לקבלת הפנים הנלהבת ולנכונות הידידותית של חברינו הארץ ישראליים לעזור לנו להסתדר בארץ. באיזה מרץ ניגס ידידי ללמד עברית; באיזו עדינות עודד את יפסיעות הראשונות בדבור עברי. סבורני שלא מעטים בינינו רכשו את ראשית התענינותם בספרות עברית בחוגים שהוא ארגן. אולם ידידי לא הסתפק בקבלת פנים חמה ובלמוד עברית. הוא האמין בעקרון של קולקטיביות דעיונית כגורם מכריע בגבוס חברה אחידה וערה. בתוך חוגים לעברית, בחוג הפוליטי, בסיחות הקבוץ, ובסיחות פרטיות ניסה לעודד את ערותנו הפוליטית, לבחון את עמדותינו על שאלות חיוניות, ולגבש דעה רדיקלית בקבוץ.

לא אשכח את שיחתנו הראשונה רק כמה שבועות אחרי עליתי ארצה. טילנו לאורך כביש החוף שקועים בוכוח פוליטי כשאני עוד חרד למראה כל ערבי או שומר אנגלי, ומשתדל בכל זאת להראות אדיש לסביבה כמוהו! הוא שמע שבין הסומרים האמריקאים היו טרוצקיסטים ורצה לדעת את עמדתו! כשהסברתי לו שאינני טרוצקיסט וסיחד עם רוב חברי קבוצנו פעלתי לגרש את הטרוצקיסטים מהתנועה האמריקאית, נדמה לי שהיה קצת מאוכזב. לא סידידי היה טרוצקיסט בהקפדותו, אך הוא החטיב מאד הסקפה בקורתית בתוך מפלגה סוציאליסטית. לכן הוא ימח כשהוספתי שאמנם במסך הימים האחרונות נהפכנו לאוהדי ברית המועצות והננו מעריצים מאד את היסגני המפלגות הקומוניסטיות בעולם, אך לא נסמסס את בקורתנו כלפי המסטר הסטליניסטי הלא-מקורטי. מאז לא פעם נוכחתי לדעת שגיייתו הבוקרתית של ידידי לברית המועצות נבעה מאיזו חרדה עמוקה להיסגני המהפכה האוקטוברית. הוא הרגיש מתוך ראייה

מרחיקה לכת, סבלי דמוקרטיה ילמה בתוך הספלגה המהפכנית אין ערבון מספיק להגשמת האידיאלים הסוציאליסטיים.

בתקופת הסתגלותנו למציאות הקבוצית בארץ היה ידידי בעינינו אחד הלוחמים העקביים ביותר לאידיאלים הקבוציים המיוחדים לקבוצ "א"י ג'. אולם הרדיקליות החברתית אף פעם לא מנעה ממנו הבנה סבלנית לקשיים בדרך להגשמה. בבירורינו לפני הכינוס החברתי בפסח אשתקד (לפני פרץ המלחמה) הרגשתי שהוא אולי יותר מכל אחר מבין את האמריקאים על כל מגרעותיהם ועל כל מעלותיהם, בלי סיותר על בקורת מוצדקת. בכנוס, בתקופת מסבר חברתי די חמור, הוא העיז לנבא לקבוצ שהקדע יתרפא במהך הזמן, וסמתוך מאמץ מסותף בו כל חבר יתרום לפי יכולתו ולפי מיטב הערכים שרכס במסך חייו, תוצר בקבוצנו אחדות יוצרת. אולי עוד לא הגענו לאחדות הזו שכולנו כמחים לה. כמה חסר לנו כוחו הלוחם של ידידי במאבק להגשמתה! אולם בסוחני שבט הוא היה מתפאר בהשיגינו החברתיים והמסקיים בחצור... אלא היה בודאי מדרבננו ליתר פעילות, ליתר ערות, וליתר אחדות.

דוד ל.

ל ע א מ ב ר . . .

אל נדון לכף חובה
את האדם אשר נפל במלחמה האכזרית ביותר -
במלחמת האדם עם עצמו....

- - - -

שונות בצורותיהן החיצוניות הן הדרכים אל האושר ושונות כביכול
גם הסיבות הגורמות למות בלא עת. לכאורה - פשוט הכל ומובן. אדם שנאבק
עם הסתירות שבנפשו יוצר לעצמו כלי מגן לשם המסך קיומו. המידה שגדלות
הסתירות והמאבק הולך וסוער, הולך וגדל הצורך בשריון חזוני, בשכבת מגן
אשר תסתיר את פרעורי הנפש בפני עין-צר ואי-עין קרוב וידיד. הקליפה
חזקה ויציבה. רק לעתים רחוקות יפתח בה סדק המאפשר לידיד להציץ אל
תהומות... אך היסוד רעוע ומגיע הרגע וזעזוע חזוני קל מביא לידי
התמוטטות. אכן, לכאורה הכל מובן, הכל ברור.

כולנו מחפשים משהו מהבהירות הזאת נוכח האסון - כדי להרגע. ובכל
זאת מדוע אין מרגוע? מדוע כל פעם מחדש גל של עצב ותמהון מציף אותי
בהזכרי ביעקב כפי שהכרתיהו עוד מתקופת הווצרות תא הזמר הצעיר בבן-שמן.
אם כי מרחוק השפיע, הן בכל זאת רק בזכותו של יעקב נוצר התא הזה. הוא
עבר בתקופה זו לירושלים ומשום מה נחרתה בלבי דרך התקשרותו לזמר הצעיר.
הוא ביקר בכל התנועות השמאליות ובחן את יסודותיהן הרעיוניים. לבסוף
הגיע למסקנה שתנועת הזמר הצעיר היא התנועה אשר מגשימה בצורה העקבית
ביותר את עקרונות הסוציאליזם. על כן הצטרף אליה ובמהרה היה לאחד
מפעיליה העיקריים. כעבור שנתיים נפגשנו שוב בירושלים לתקופה ממושכת של
פעילות משותפת. בהעדר שליח יעקב מלא את כל התפקידים. הוא היה שליח
וראש קן, הדריך אותנו, את גדוד הבוגרים, והתמסר לכל אחד בתוכנו באותן

השיחות הפרטיות האין-סופיות בשאלות פוליטיקה ומצפון בשאלת חברות, אהבה ופעילות. ביחוד התושטנו בתקופה הזאת מרב צדדיותו הבלתי מוגבלת. במסיבת הפרידה ליחיעם וויץ הוא ארגן את כל החלק ההיתולי והצטיין במיוחד במשחק המקורי שלו "אני חמור קבוץ... יפה אני חמור קבוץ גם מבפנים ומבחוץ... אני חמור קבוץ".

כעבור שנים אחדות נפגשנו בקבוץ... אין צורך לספר. כולנו הכרנוהו כאן. ובכל זאת לא כולם ראו והכירו אותם הצדדים מאישיותו רבת הצדדים והסתירות... בהמשך הזמן למדתי להכירו מצד חדש, כאב בקבוצת הילדים שלי. נדהמתי מהכנות האכזרית בבקרו את עצמו כאב. ואודה על האמת - בתקופה הזאת בפעם הראשונה חשתי בסכנות הנשקפות לו ובתקופת הבירור על הכשרתו כמורה החששות גברו....

אין טעם וערך כנחוש וחטוט. אך כלום לא נוכל להשתחרר גם מהטענה והאשמה? מדוע לא נרצה להבין שאם כי ידו בצעה - לא מרצונו החפשי עשתה זאת.

בגילנו אין סתים מיתה טבעית. כוחות הרס חצוניים או פנימיים הכריעו את החברים היקרים וטכלנו. נעשה הרבה להגברת בטחונו החצוני. האם לא נגיע הזמן לעשות גם למען בטחונם הנפשי של חברינו?

יהודית ש.

למרות המגע הלא מועט שהיה לי, לפרקים, עם ידידי, לא אוכל לומר שהכרתיו לפני ולפנים. לכן, אולי, כאשר בקשני לכתוב עליו משהו, עלו בזכרוני דוקא תמונות האופייניות בעיקר כלפי הופעתו. כמובן שרבות מהתמונות האלה קשורות באותן שיחות הקבוץ בהן דנו בחלוקי דעות פוליטיים, בפעולות פוליטיות של חברינו וכד'. רבים ודאי הזוכרים זאת ואין צורך להרבות במלים. אך כדאי לציין: טוב היה לאלה שהזדהו אתו ולחבריו בוועדה, כי להם מובטח היה שיש מי שיעמוד בעקשנות ועד הסוף על הדברים. ידידי אף פעם לא מוכן היה להשלים ולותר על התביעות למלוי חובות שנראו בעיניו כצודקות.

היה וקנאתי באותה החלטיות שלו; היו מקרים כשאני ואחרים ידענו רק לבטא הערכות והרהורים, אך ידידי לא הסתפק בכך. הוא ידע תמיד להציע הצעות ולתבוע החלטות. במקום שאחרים סתם התאוננו על גישה ויחס, ידידי כתב טזיססים ודרש שיכריעו בהצבעה. וכמו שידע להחליט כן גם ידע להגשים את החלטותיו, ובכל תנאי.

זכורה לי היטב אותה דמות הרכונה על ספר ללמוד ערבית (ומלון לצדו) בפנת אוטו לעת הזריחות והשקיעות. עבדנו אז יחד בקמפ בית-נבאללה ושנינו החלטנו לנצל את הנסיעות ללמוד ערבית. האוטו היה תמיד מלא על גדותיו פועלים שהתוכחו בקולי קולות. לא רחמו בוכוחים אלה על הקבוצניקים (האינטליגנטים וכו'). אני לא יכולתי להמשיך בישיבה שלווה וללמוד. אך על ידידי זה לא השפיע. לאף רגע לא גרע עינו מן הספר. לא אחת התפלאתי: הבאמת חושב הוא לנכון להתבדל מהפועלים הבודדים ולא לנצל את ההזדמנות להסברת עמדותינו ומהותנו? ידידי כנראה לא היה מוכן לאבד מזמנו על לבטים כגון אלה. לי הדבר היה ברור בתכלית: מתוך הכרתו בצורך התקרבות אל העם השכן, הגיע למסקנה שעליו ללמוד את שפתו. התקופה הזו הקדיש לכך... והוא למד.

כך נהג גם לגבי שטחים אחרים. בתקופה שהוא פעל בתפקיד מסוים, מסר לזה את כל מרצו וזמנו הפנוי ומחשבתו בהחלטיות וללא פשרה.

ואילו היה ותהיתי הזוהי רק חוסר רצון להתפטר או חוסר גמישות ואי-יכולת להסתגל למציאות וביחוד למציאות הפוליטית בעולם?

ותמכה אני: שזא אלה התכונות דוקא היו בעוכריו...

אלה.

10 שנים

לא זקנת, אחי!
לא עלה על זמתיך
חיוכם הכעור של נכנעי החיים
ובשעת מותך
לא נורע משעור קומתך
במלא הנימה.
מי יתן ואפל כמוך
ללא כתם.

(מהמחברת של ידידי).

מכתבים

חרשה בבקעת יבנאל

.. קבוצת עצים לרוקים, גבוהי גזע ורעננים אשר מבעד לצמרותיהם הקלילות מסתנן אור השמש, האביבית ידיין. ההורש נמצא במרכז הבקעה רחבת הידים, אך הוא די עבה על מנת שלא להראות אלא לקטעים את שדותיה ואת זר ההרים המקיף אותם...

... מה גדול הצער על האוון הגסה והבלתי מאומנת אשר אינה מבחינה בין קולות התזמורת רבת הגוונים. בולט רק ההס המלוה של יוני הבר, הגור-גור העמוק המשמש רקע חד-גוני לכל שפעת החלילים והמיתרים הקסנים, בהירי הקול וטהרי הצלילים המתנשאים עליו. ומי יתן עיני חדה יותר שתוכל לתפוש את מלוא יפיו וחננו של עיני יער זה...

... הנה, כך חזרתי גם כאן, בתוך הטבע, הרחק מהפלוגה, מהצבור, מהמוטבה, לעצמי ולכאב היסוד שלי:

"הבלתי-מספיק הגדול".

אנסה להגדירו במלים פשוטות. זהו רגש של צער נוקב על חוסר ההתאמה בין גודלו של העולם הסובב אותי (התקופה, התפקיד והטבע) ונכסיות האני שצריך לקלוט ולמלא דברים גדולים ממנו לאין שעור. זהו ה"נער אנוכי" (*) הצורב והמרפה ידים.

פרסתי מן המערכה הצבורית על מנת לנסום לרווחה, לאגור כה, לעשות את חשבון הנפש והכחות. הם - בחזית המלחמה הרעיונית לותה אותך ההרגשה שאין לך די אומץ ודי חריפות טכלית על מנת לעמוד במבחן. והנה, גם כאן אתה נתקל ונרתע בפני הגבולות הצרים: אתה עומד טמונה-תשע שעות, ואתה צונח עיף. הנך מוקף הדר הטבע, אך אינך מצליח לעקור מלבך הרהורים עכורים.

ונזכר אני באותה השעה של כתיבה בודדת בבית הקפה הירושלמי הקטן.
בה בסאתי בפעם הראשונה את הצער הזה על הבלתי מספיק, על הגבול האכזרי,
בו נתקל המצח: אין די, אי די כח, אין די שכל, אין די עומק בתחושה,
צריך להגיע ליותר ויכול להיות יותר. אולי - ואולי מתוך הכמיהה
המסורפת הזאת ל"יותר", לכבוש ולהשגת השלמות בכל החזיתות - התחלת כבר
להדרדר במדרון. הרוצה להתקדם בכל החזיתות אינו (מצליח) אף באחת מהן
באשר הוא עובר על חוק הצמצום, אותו החוק האומר: הנך רוצה להשיג משהו,
אדם קטן, הצטמצם! לול ומוזיקה! מספיק! תפסת מרובה לא תפסת. ואולי
המחלות היורדות על האדם מדי פעם באות ללמדך: אל תנסה לצאת מד' אמות
הדרך, למדן שוטה. לאחד העולם הוא ביתו ולשני ביתו הוא עולמו. ואוי
למעיו לפרוץ את כתלי ביתו. מובטחת לו המפולת.

... דברים אלו אין הם אלא אמת למחצה. וחצי אמת הרי זה שקר.
אני כשלעצמי לא אשלים אתם. אין אני רוצה הרי להרוס את ביתי ולעזבו.
איני מתעלם ממהותי ואיני מתבכר לה. לא אצא מעירי זאת על מנת להפוך את
יעקב למין צביקה, מויללה מבני הנוער הבית-גני. צריך רק לדעת גם לסיל
מחוץ לבית הצר, לדעת עבודת ידיים מהי, להרחיב קצת את החזה וליטור את
הגב ישור של אמת...

- - - -

לשם מה?

תכלית מאמצינו ויסורינו היא לעשות את חיי האדם במשך הדורות יפים
יותר, להפחית בהם את הכעור והשפלות ולהעלות את רמתם.
(מהמחברת של ידידי)

... חיי הפזור שבקבוץ, ואולי בכלל חיי המבוגר מכבידים עלי מאד. תמיד אני שואף לזה להתמסר כלי לדבר אחד, לכתוב לתקופת מה. ובאמת היו לי תקופות שבהן רק למדתי למשל. גם תקופה שרק עובדים בה, אם זאת עבודה מעניינת, יכולה לתת ספוק רב. שוב נזכרתי באחד הימים בספור "מלחמת היהודים" על יוספוס והיונייה ושעלינו לשריין לנו תקופות כאלה בהן נחיה רק לעצמנו ולא הבתנו. מגיעה זכות זו למשפחה, כשם שמגיעה זכות ההתבודדות וההתרכזות ליחיד, אשר בשבילו זהו סוד קיומו והתחדשותו מבפנים...

... זה חדשים מספר אני מתהלך עם הרהורים רעיוניים, הרהורים המעמיקים בינתיים ובעוד איזה זמן אצטרך, ללא ספק, לארגן לי ברור רעיוני פרטי על מנת להבהיר לי את השקפת העולם, את הקרקע המחשבית אשר עליה אני חי. כידוע, הרי אינני חי רק בקבוץ או בתנועה, כי אם עומד על "קרקע" מזינה של השקפת עולם. לברורים כאלה - עד כה היו לי שנים - קדמה אצלי תמיד תקופה של אי-שקט פנימי רב ושל צורך בסילוק סתירות שיצרו מצב מתוח ללא נשא. ואחר כך באו ימים של למוד, של מחשבה ושל הכרעה בהירה ששוב הבטיחה לי את האפשרות להמשיך לחיות חיים לקראת משהו.

היתה הכרעה אחת כזאת בשאלת היהדות והציונות ב-1935 ושניה בשאלת הסוציאליזם וס.ס.ר. ב-38'. אני זוכר היטב את הצד האמוציונלי שהיה בתי תקופות אלה של חפז מסעיר אחרי אמת חיים יותר נכונה, חפזים שלא היו לי קלים, אך שנתנו משהו.

הרי האמת, לפי המרכסיוזם, היא איננה דבר סטאטי השווה תמיד, כי אם מושג שמתפתח עם התפתחות של החיים. וכך יש אמת של 1930 ואמת של 1940 ו-45 וכן הלאה, כמו שיש דוגמאות למכשירי רדיו ואוטומובילים המתחדשות מדי שנה בשנה.

עלי, איפוא, לקיים בזמן הקרוב ברור כזה אשר תפקידו להתאים את האמתו לעבודות החיים כפי שהן נראות כעת...